

Eleştirel Çalışmalarda Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Gömülü Teori

Yasin BULDUKLU¹

Özet

Bilinen şey ya da bilgi anlamına gelen bilim, doğayı, doğadaki olayları anlamaya yönelik akıl yürütme, gözlem ve deneylerle bilgi toplamak olarak tanımlanabilir. İlk çağlarda akıl yürütme ile erişilen düşünsel sisteme dayanan bilim, yaklaşık son üç yüz yılda yaşanan gelişmelerle sistematik bir yol ile verileri toplar, olguları ve olayları açıklar hale gelmiştir. Bilimsel yollarla veriler, genellikle nitel ve nicel olmak üzere iki yaklaşımla toplanmaktadır. Bunlardan ilki, pozitivist paradigmaya dayanan nicel araştırma yaklaşımıdır ve olayları sayılarla ifade ederek; olguları inceler ve olaylar ile arasındaki ilişkileri gözlemlenebilir ve ölçülebilir biçimde ortaya koymak temel amaçtır. Araştırma desenlerinden ikinci nitel yöntemlerdir ve bu yöntemde veri, nasıl sorusuna yönelik olarak toplanır. Fenomenlerin neden olduğu, nasıl ortaya çıktığı, hangi durumlarda geliştiği gibi sorular araştırılacağına daha esnek bir çerçeve sunan nitel yöntemlere yönelmek gerekliliktir. Farklı nitel yöntemler belirli konuları araştırmak için değişik olanakları sunmaktadır. Bu yöntemlerden biri, esnek araştırma tasarımı olanağı sunan Gömülü Teori adı da verilen kurama erişme yoludur. Bu çalışma, bir nitel araştırma yöntemi olarak Gömülü Teori, literatür bağlamında ele alınmakta eleştirel araştırmalar için kullanılabilirliğini ele almaktadır. Çalışmada teorinin çıkışı, metodolojisi, verilerin toplanması ve kodlanması açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gömülü Teori, Straussian Teori, Karşılaştırmalı Analiz.

Grounded Theory as a Qualitative Research Method in Critical Studies

Abstract

Science, which means something known or knowledge, can be defined as gathering information by means of reasoning, observations and experiments to understand the events in nature. Science based on the intellectual system reached by reasoning in the early ages, with the developments in the last three hundred years, gathering data in a systematic way and explains the facts and events. Scientific data is collected through qualitative and quantitative methods. The first is the quantitative research approach based on the positivist paradigm and expressing cases and events by numbers. This paradigm examines the phenomena and reveal the relationships between the events with observable and measurable. The latter method is qualitative approach. In this method, the aim is to find an answer to the question of how and why. Qualitative methods are needed to provide a more flexible framework when investigating questions such as how phenomena are caused, how they arise and in what situations. Different qualitative methods offer different possibilities to explore specific topics. One of these methods is the way to access the theory called Grounded Theory, which offers flexible research design. This study examines the usability of Grounded Theory as a qualitative research method for

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, drbulduklu@gmail.com

critical research in the context of literature. In this study, the output, methodology, data collection and coding are explained.

Keywords: Grounded Theory, Straussian Theory, Comparative Analysis.

GİRİŞ

Bilimsel araştırma desenlerinden nitel teknikler başlığı altında yer alan Gömülü Teori, araştırmadan ortaya çıkarılan ve veri kaynağının kişiler olduğu nitel araştırma desendir. Glaser ve Strauss tarafından 1967 yılında ortaya konulan bu modelde amaç, veriler toplama yoluyla teoriye ulaşmaktır. Herhangi bir kuramsal çerçeve kaygısı olmaksızın sistematik olarak toplanan verilerden teoriyi keşfetmek temel amaç olarak ortaya konulmaktadır. Teoriye ulaşmak için ya da bir konuyu araştırmak için tümdengelimci ön varsayımlara yaslanmak yerine sürekli veriler toplayarak kurama erişmek amacı hâkimdir. Gömülü teoride amaç, anlaşılması güç bir olgunun ortaya çıkmasını etkileyen nedenleri ortaya koymak veya az bilinen bir olguda üzerine yeni bilgileri eklemektir. Araştırmada veri toplama için stratejiler sunan teorilere yaslanma yoluyla sonuçlara ulaşma yaklaşımı, gömülü teori ile birlikte ön kabulleri ve başlangıç stratejilerini bir kenara bırakarak esnek bir bakış açısıyla veri toplama esastır. Bu yaklaşım biçiminde veri toplama ve analizi eş zamanlı yapılır. Toplanan verilerin analizinin eş zamanlı olarak yapılması esastır. Veri toplama için standart yöntemler yerine bireylerde var olan görüş ve bilgileri elde etmek için çok sayıda ve çeşitlilikte teknik bir arada kullanılmaktadır. Tek bir teori etrafında bilimsel bilgiyi ortaya çıkarmak yerine yöntem, olay ya da olgunun bağlamında ele alınması ve doğrudan incelenmesi üzerine kuruludur. Araştırma sonunda elde edilen veriler değerlendirilerek teori ortaya konulur. İzlenen yöntem parçadan bütüne ulaşmaya yöneliktir ancak süreç dinamik biçimde işlemektedir. Bir diğer deyişle toplanan veriler sürekli olarak analiz edilir, geri dönülür, tekrar tekrar bütüne ulaşma yolunda yeni veriler elde edilmeye çalışılır. Konuyu savunanlar bir metot olarak teorinin veri içinde gizli olduğu ve gömülü olanın bu veriyi bağımsız biçimde; hiçbir hipotez ya da görüşten etkilenmeden esnek ve sistemli bir biçimde ortaya çıkarılabileceğini ileri sürmektedirler.

Nitel bir tasarım olarak Gömülü Teori, diğer nitel yöntemlerde olduğu gibi araştırmacıyı araştırmanın içinde kabul etme felsefesine sahiptir. Buna göre araştırmacının yorumlaması ve konuyu açıklama yönündeki çabalarındaki özneliliği desen açısından bir sorun olarak görülmemektedir. Araştırmacının kişisel deneyim ve gerçeklik hakkındaki yargıları araştırmanın süreçlerinde etkide bulunmaktadır. Buna göre pozitivist bakış açısına bir karşı

duruş olarak konumlandırılmıştır. Aynı şekilde nitel yöntemlerin tümevarımcı mantığı Gömülü Teoride de esastır. Ancak veri toplama süreci dinamiktir ve her defasında toplanan veriler eldeki verilerle kıyaslanma yoluyla tümele gönderimde bulunmak üzerine kuruludur. Sosyal bilimlerde araştırmacıya esnek bir tasarım olanağı sunan Gömülü Teoriyi konu edinen bu çalışma, gömülü teorinin ortaya çıkışı ve metodolojisi hakkında bilgi vermek amacıyla literatür tarama yöntemiyle yapılmıştır.

1. Teorinin Ortaya Çıkışı ve Genel Çerçeve

Gömülü Teori, 1967 yılında Glaser ve Strauss tarafından geliştirilmiş bir nitel araştırma yöntemidir. Teori, Glaser ve Strauss (2006:3-4) tarafından sistematik olarak toplanan verilerden teoriye erişme çabaları; olay ve olguların içinde yerleşik ya da temellenmiş bilgileri açığa çıkarmaya yönelik bir nitel yöntem yoluyla kuramı ortaya çıkarma metodolojisi olarak tanımlanmıştır. Verilerin toplanması ve analiz edilmesi süreci onlara göre eşzamanlı ve sistematik olarak yapılmalıdır. Belirli bir alanda tümevarımsal bir yol izlenerek teori üretmek için kullanılan yöntemler dizisi gömülü olan teoriyi ortaya çıkaracaktır.

Glaser ve Strauss tarafından yazılan Gömülü Teorinin Keşfi (1967) adlı kitapta, bu stratejiler ilk olarak tanımlanmış; mevcut teorilerden test edilebilir hipotezleri çıkarmak yerine verilere dayanan araştırmalardan gelişen teorilere erişmek gerektiği savunulmuştur. Glaser ve Strauss Sosyolojide nitel araştırmaların zemin kaybettiğini ileri sürmüşler; 1960'ların ortalarına gelindiğinde, sosyolojideki nicel yöntemlere ilişkin anlayış ve uygulamalar ikincil plana düşmesiyle nitel araştırma geleneğini öne çıkarmak istemilerdir. Bu dönemde nitel araştırma Amerika Birleşik Devletleri'nde akademik ilginin konusu olmuştur. O yıllarda pozitivist bilimsel yöntem ve bilgi anlayışlarının nesnelliği, genelliği, araştırmanın tekrarı ve rekabet eden hipotez ve teorilere ilişkin eleştirel bir bakış ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı dönemde nitel araştırmaların ise bilimselliklerine ilişkin tartışmalar söz konusudur (Charmaz, 2006:5). Bu noktada çıkış noktası olarak ortaya çıkan Gömülü Teori, başlangıçta ayrı bakış açılarına sahip iki araştırmacının bir araya gelmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre Teori, Barney Glaser'in temsil ettiği pozitivist yaklaşım ile Anselm Strauss'un yorumlamacı geleneğinin birleşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Glaser'in niceliksele dönük ve Strauss'un niteliksele yakın bakış açıları, kuram oluşturmaya giden yolda yöntemin belirleyicisi olmuştur. İki araştırmacı arasındaki genel farklılıklardan ilki, bir araştırmaya başlangıç için bireysel yargılardan bağımsız olup olmama noktasında ortaya çıkmaktadır. Glaser ön yargılardan uzak ve boş bir zihinle araştırmaya başlanmasını savunurken; Strauss, genel bir

fikre sahip olunarak araştırmaya yönelmeyi savunmaktadır. Tarafsız sorularla teoriye ulaşma noktasında duran Glaser'e karşılık; yapılandırılmış sorularla teoriyi ortaya çıkarmaya zorlama Strauss'un bakışıdır. En önemli ayrılıklardan birinin araştırmacıların teoriyi saptamaya yönelik yaklaşımlarında olduğu görülmektedir. Glaser, teorinin veride gizli olduğunu ileri sürerken Strauss'a göre teorinin bir gözlemci tarafından yorumlanmasına gerek vardır. Ayrıca Glaser, araştırmacının inceleme sırasında pasif olması gerektiği görüşüne karşılık olarak Strauss, araştırmacının aktif olması gerektiğini ifade etmektedir (Jones & Alony, 2011: 99).

Glaser ve Strauss'un yüzyılın ortasındaki hakim metodolojik varsayımlara karşı çıkışı, yeni bir açıklamayı ortaya koymuştur. Onlara göre metodolojik uzlaşma kavramları yerine nitel araştırma uygulamaları için sistematik stratejiler gereklidir. Glaser ve Strauss, eylem için pratik kurallarla epistemolojik eleştiriye katılmış; sistematik nitel analizin kendi mantığına sahip olduğunu ve teori üretebileceğini öne sürmüşlerdir. Glaser ve Strauss (1967; Glaser, 1978; Strauss, 1987), Gömülü Teori uygulamasının tanımlayıcı bileşenlerini aşağıdaki tanımlamışlardır (Charmaz, 2006: 6):

- Veri toplama ve analizinde eşzamanlı katılım,
- Öngörülen mantıksal çıkarım hipotezleri yerine verilerden analitik kodlar ve kategoriler oluşturma,
- Analizin her aşamasında karşılaştırma yapmayı içeren sabit karşılaştırmalı yöntemi kullanma,
- Veri toplama ve analiz işlemlerinin her aşamasında teori geliştirme,
- Kategoriler hazırlama, özelliklerini belirleme, kategoriler arasındaki ilişkileri tanımlama ve boşlukları tanımlamak için not yazma,
- Nüfus gösterimi için değil, teorik yapıya yönelik örnekleme,
- Bağımsız bir analiz geliştirdikten sonra literatür taramasını yapma,

Gömülü Teoriyi kullanmak, araştırmacıların araştırma süreçlerini kontrol etmelerine ve çalışmalarının analitik gücünü arttırmalarına yardımcı olur. Glaser ve Strauss, nitel araştırmayı tanımlayıcı çalışmaların ötesinde açıklayıcı teorik çerçevelerin içine konumlandırmış; böylelikle çalışılan fenomenin kavramsal anlaşılmasını ve soyutlanmasını kuramsal olarak açıklamaya çalışmışlardır. Onlar, yeni teoriler için literatür incelemesinin gereksizliğini, verilerle başladıkları ve sistematik olarak analizlerinin kavramsal seviyesini yükselttikleri için verilerdeki güçlü temeli korurken, tümdengelimli kuramların çeliştiğini savunmuşlardır. *Gömülü Teorinin Keşfi* adlı kitaplarında Glaser ve Strauss, nitel araştırmaların yalnızca

niceliksel araçların geliştirilmesinde bir öncü olmadığını savunmuşlar güvenilir bir metodolojik yaklaşım olarak kuramı ileri sürmüşlerdir. Glaser ve Strauss (1967) bu kitapta aşağıdaki alanlara meydan okumuşlardır (Charmaz, 2006:6):

- Niteliksel yöntemlerin izlenimsel ve sistematik olmadığı inancına,
- Veri toplama ve araştırmanın analiz aşamalarının ayrımlanmasına,
- Nitel araştırmaların daha kesin olarak kabul edilen nicel yöntemlerin öncüsü olarak görülmesine,
- Teori ve araştırma arasındaki isteğe bağlı bölünmeye
- Nitel araştırmanın teori oluşturamayacağı varsayımlarına.

Gömülü Teoriye göre bilgi durağan değildir ve sürekli olarak ortaya çıkar ve dönüşür; bu değişim ve dönüşüm gözlemciler ve katılımcılar tarafından sürekli olarak yorumlanır. Anlamlar, diyalog ve eylemler aracılığıyla aktarılır. Diyalog ve eylemlerin içinde her zaman anlam, deneyim ve duygular gömülü haldedir. Buna göre sadece etkileşim ve söylem yoluyla gömülü olan ortaya çıkarılabilir ve gözlemci tarafından yorumlanabilir (Jones & Alony, 2011: 98).

2. Gömülü Teori Metodolojisi

Araştırmada belirlenen belirli konuya ilişkin bir teoriyi test etmek değil de yeni bir teori üretme hedefine ulaşmak amaçlandığından Gömülü Teori, alandan elde edilen verilerin soyutlanmasına ilişkin oldukça sistematik ve ayrıntılı bir süreçtir ve aynı zaman araştırmacıya esnek bir araştırma tasarımı olanağı da sunar (Gençoğlu, 2014: 686). Gömülü Teorinin metodolojisi konusunda da kuramın iki kurucusu arasında farklılıklar bulunmaktadır. Strauss daha doğrusal bir yaklaşımla araştırma metodolojisini kullanmaktan yanayken; Glaser, niceliksel ve daha derinlemesine şekilde verilere erişilmesi görüşüne sahiptir. Daha sonra iki araştırmacının bir bağlantı noktası üzerinde buldukları görülse de alanda Gömülü Teorinin uygulayıcıları, kodlama yöntemleri ve süreçleri hakkında tartışmalar devam edegelmiştir. Başlangıçtaki farklılıklardan yola çıkan sonraki bazı araştırmacılar da nitel ve nicel yöntemleri bir araya getirmiş ve bu haliyle kullanmışlardır. Metodoloji içindeki yasaklamaların aksine amacın açık olarak belirlenmesi durumunda bu yöntemlerin birlikte kullanılması doğru olarak kabul edilmiştir.

Gömülü Teori teorisyenleri, verilere erken erişme, inceleme ve bu verileri nitel kodlama yoluyla ayırma, sıralama ve sentezleme sürecinden oluşan bir dizi çabayla araştırmalarını

yürütürler. Kodlama, her bir bölümün neyle ilgili olduğunu gösteren veri bölümlerine etiketleme işidir; kodlama verileri ayrıştırır, sıralar ve diğer veri bölümleriyle karşılaştırma yapmak için bir yol sunar. Gömülü Teorinin teorisyenleri, verileri kodladıklarında olay yerinde neler olup bittiğini vurgular. Kodlar ve araştırmacının görüşleri, veri toplama sürecindeki keşfedilecek alanlara işaret eder. Verilerin toplandığı her bir kişinin bir sonraki ile kıyası esastır. Sürekli ve çok sayıda karşılaştırma yapılarak ve kodlayarak, veriler analitik biçimde ortaya konulur ve kavramlar oluşmaya başlar. Kodlar ve karşılaştırmalar, notlar olarak kaydedilir. Verileri incelemek, bunları karşılaştırmak ve not yazmak yoluyla, veriler en uygun ve kalıcı analitik kategoriler olarak ortaya çıkarılır. Belirsiz sorular ortaya çıktığında ve kategorilerde boşluklar oluştuğunda bu soruları cevaplayan ve boşlukları doldurabilecek veriler aranmaya başlanır. Ortaya çıkan analitik kategoriler kontrol edilerek ve rafine veriler haline getirmek için ek veriler toplanır (Charmaz, 2006: 4).

Gömülü Teori stratejisi ile üretilmiş bir teorinin iki temel ögesi vardır. Bunlardan ilki, kavramsal kategoriler ve özellikleri, ikincisi ise kategoriler ve kategorilerin özellikleri arasında kurulan ilişkililerdir. Sürekli daha üst seviyede bir soyutlamaya ulaşmak üzere yinelenen araştırma boyunca kullanılan temel analiz birimi ise anlamlardır. Araştırmacı ham verilerle değil, bu verilerin işaret ettiği anlamların kavramsallaştırılması üzerine çalışır. Aynı olgu ile ilişkili anlamlar grubu ise kategorileri şekillendirir. Kategoriler, anlamların birbirleri ile karşılaştırılarak sınıflandırılmasıdır, temsil ettikleri anlamlardan daha üst seviyede yer alır ve daha soyuttur. Kategoriler ve kategorilerin özellikleri oluşturulurken yapılacak temel işlem, alandan elde edilen verilerin her bir parçasına ait anlamları, başka bir deyişle her bir veri parçasının hangi anlama işaret ettiğini bularak, bunlar arasında soyutlama düzeyine göre hiyerarşik ilişkiler kurmaktır. Bu hiyerarşik dizilimde alt seviyedeki anlamlar üst düzeydeki anlamların kavramsal içeriğini oluştururlar ve onlara operasyonel bir nitelik kazandırır. Soyutlama yaparken dikkat edilmesi gereken nokta verilere değil verilerin işaret ettiği anlamlara –verilerin kavramsal olarak neyi ifade ediyor olduğuna- yoğunlaşmaktır. Soyutlamanın ilk aşaması her bir veri parçasının işaret ettiği anlamı belirlemektir. İkinci aşamada bu anlamlar gruplandırılarak kategoriler oluşturulur. Anlam grupları o kategorinin özellikleri/niteliklerini ortaya koyar. Üçüncü aşamada kategoriler ve kategorilerin özellikleri arasındaki ilişkiler kurularak, bunlar açık bir biçimde tanımlanır (Gençoğlu, 2014: 687).

Gömülü Teoride veriler, olayın içinde yerleşiktir ve teorilerin inşa edilmesinde nitel verileri toplamak ve analiz etmek için sistematik, ama esnek belirli ilkelere dayalı biçimde veri

toplanır. Kurallar esnektir; biçimsel olmaktan ziyade bir dizi genel keşife dayalı ilke ve araçlar sunar. Toplanan veriler teorinin temelini oluşturur ve bu verilerin analiziyle sonuca erişilmeye çalışılır. Gömülü Teoride araştırmacılar, bir görüşe sahip olacak ve analitik becerilerini geliştireceklerdir. Gömülü Teori metodolojisi, verileri kısa yoldan görmeyi ve verilerle ilgili düşünceleri erken analiz ederek yazım yoluyla keşfetmeyi sağlar. Gömülü Teori yöntemi benimsenerek, veri koleksiyonunu yönlendirilebilir, yönetilebilir ve düzenlenebilir. Ayrıca verilerin özgün bir analizi oluşturulabilir (Charmaz, 2006: 5). Fernandes (2012) Klasik Gömülü Teorinin dört modelinin olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar (Akt. Evans, 2013: 28):

- a. Geleneksel Gömülü Teori: Glaser (1978) tarafından tanımlanan ve niceliksel analize odaklı teorik yaklaşımı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bakış Glaser ve Strauss'un 1965 ve 1967 yıllarındaki orijinal çalışmalarından temel almaktadır. Gömülü teorinin temellerinin atılmasında bazı açılardan yol göstericidirler. Bu açıdan teorinin somut bir alan için uygun olup olmayacağı (uygunluk); teoriyi somut alanla profesyonel olarak ilgili olmayan kişilerin anlayıp anlamayacağı (anlaşılabilirlik); somut alanda geniş durumlarda teorinin uygulanıp uygulanamayacağı (genellenebilirlik); zaman içinde ortaya çıkan günlük koşullara göre değişiklikleri kontrol etmeye izin verip vermediği (denetim) gibi konulara yönelmektedir. Bu konular araştırma için yol göstericidir.
- b. Straussian Gömülü Teori: Strauss ve Corbin (1990) tarafından ortaya konulan ve Straussian Gömülü Teori olarak bilinen niteliksel analiz; kodlama yapısında, verilerin kodlanmasında ve yapılandırılmasında daha fazla prosedür içermektedir. Bu yöntem, genellikle açık kodlama, eksenli kodlama ve seçici kodlama olarak adlandırılan üç aşamalı bir kodlama metodolojisini kullanmaktadır. Straussian Teoride on bir temel süreç aşaması tanımlanmıştır. Bu prosedürler, veri toplama ve analizi, kavramlar oluşturma, kategoriler geliştirme, gömülü teoride örnekleme, sürekli kıyaslama ve analiz yapma, desenleri ve varyasyonları dikkate alma, teori içine süreç inşa edilmesi, teorik notları yazma, kategoriler arasındaki ilişkilerle ilgili hipotezler geliştirme ve doğrulama ve daha geniş yapısal koşulları analize dâhil etme olarak sıralanmıştır. Bu prosedürler, Straussian ve Geleneksel Gömülü Teoriler arasındaki farkların sadece kodlama yöntemlerinin ötesinde olduğunu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Straussian temelli teori, literatür taraması ile çalışmaya başlamayı savunmaktadır.
- c. Yapılandırmacı Gömülü Teori: Charmaz'ın (2000) eleştirilerine ve uygulamalarına dayanan Yapılandırmacı Gömülü Teori, yapısalcılığın sosyoloji ile ilişkisine yönelik çalışmalar, Gömülü Teori metodolojisini kullanan araştırmalar üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Geleneksel Gömülü Teori ile Yapılandırmacı arasında bazı farklılıklar

vardır ve bunların başında yapılandırmacı teoride belirli temel alanda bazı sorularla başlamak esas iken Geleneksel Gölümü Teorinin metodolojisinde başlangıçta sorular yoktur ve bu sorular önyargı ifadesi olarak kabul edilir. Geleneksel Gölümü Teori, temel bir alan hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak arzusuyla başlar. Yapılandırmacı Gölümü Teori de Straussian Teori gibi ilgilenilen alanda daha önce nelerin yapıldığını belirlemek amaçlı olarak literatür taraması ile başlar. Zamanlamadaki ve literatüre yaklaşımdaki bu fark, hem yapılandırmacı hem de Straussian yaklaşımlarda bulunan anahtar bir farktır.

- d. *Feminist Gölümü Teori*: Wuest (1995) tarafından ortaya konulan *Feminist Gölümü Teori*, Wuest tarafından yapılan ve erkek egemen önyargıların ortaya konulmasını amaçlayan bir araştırma ile ortaya çıkmıştır. Araştırma topluluğunda kadınların sesini duyurmak hedeflenmiştir. Wuest, Feminist Teoriyi Geleneksel Gölümü Teori, Straussian Teori ve Yapılandırıcı Gölümü Teori üzerine inşa etmiş; gerçekliğin çoklu tanımlamalarında postmodern epistemoloji ile Gölümü Teorinin tutarlı olduğunu savunmuştur. Wuest bu üç teorik bakış arasından herhangi bir tercihte bulunmamış; her birinin metodolojik unsurlarını feminist teori ile birleştirmek suretiyle seçim yapmış ve bu birlikteliğin önemini vurgulamıştır.

Gölümü Teoride veri toplama ve analiz süreçleri aynı zamanda yapılır ve bu iki süreç birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak ve paralel biçimde yürütülmelidir. Veri toplandıkça yeni temalar ve sorular ortaya çıkmakta; bu temalar ve sorular bağlamında yeniden ve yeniden veri toplanmaktadır. Örneğin, görüşmeler sırasında katılımcılardan bir tanesinin o zamana kadar gündeme gelmemiş bir meseleyi ortaya koyduğu varsayıldığında, devam eden görüşmelerde bu mesele diğer katılımcılarla da gündeme getirilmektedir. Benzer şekilde araştırma soru ya da sorularının incelenen konu için uygun olmadığı veriyi toplarken fark edilebilir (Tanyaş, 2014: 30). Böyle durumlarda başa dönme ya da araştırma sürecinin her aşamasında daha önceki ya da daha sonraki aşamalara geçiş olanaklıdır (Gençoğlu, 2014: 686). Gölümü Teori, sosyal süreçleri dipten (veriden) yukarıya (teoriye) doğru çalışabilmek için tasarlanmıştır (Tanyaş, 2014: 31). Gölümü Teorinin gerçekliğe ulaşabilmesi ya da teoriyi ortaya çıkarabilmesi için Glaser ve Strauss (1967), bazı yöntemleri tanımlamışlardır (2006: 21):

- a. *Karşılaştırmalı Analiz*: Karşılaştırmalı analiz, deneysel ve istatistiksel yöntemler gibi genel bir yöntemdir ve kıyaslama mantığına dayanır. Büyük toplumsal birimlerin, örgütlerin, ulusların, dünyanın geniş bir alanının ve kurumların arasındaki kıyaslamaları yapabilmek için genellikle karşılaştırmalı analizi kullanmışlardır. Ancak belirli bir

toplumsal birimin özel bir sınıfı için kullanımı açısından karşılaştırmalı analiz kısıtlar taşır. Buna rağmen Glaser ve Strauss'un yaptığı bazı araştırmalar, bu analiz tekniğinin hastane koşulları veya okuldaki sınıflar gibi küçük örgütsel birimler için de yararlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Karşılaştırmalı analiz olgusal düzeyde hastane, örgütler, ülkeler gibi karşılaştırmalı gruplardan elde edilen *kanıtların doğru olup olmadığını saptamak* için yapılır. Karşılaştırmalı analiz ile yeni kavramsal kategorilerin ortaya çıkarılması ve sürekli kıyaslamalarla kendi doğruluğunu kanıtlanması amaçlanmaktadır. Ancak bu noktada ortaya konulan kavramların kendisi bir teorik soyutlama olarak değerlendirilemez. Ayrıca *ampirik genellemelere* ulaşmak için de karşılaştırmalı analize başvurulur. Ampirik genelleme sadece gömülü olan bir teoriye erişimin uygulanabilirliğine ilişkin sınırları belirlemez. Daha da önemlisi, daha genel uygulanabilirliğe ve daha açıklayıcılık ve öngörme gücünün artırılması noktalarında da yardım sunar. Benzer ve farklı olgular karşılaştırılmak suretiyle kategorilerin özellikleri, açıklayıcılıkları ve öngörme nitelikleri geliştirilebilir. Karşılaştırmalı analizin bir diğer kullanım nedeni, *kavramlara ulaşmaktır*. Bu noktada kavramın ortaya konulması amacıyla özellikle bir örnek olay çalışması için analiz birimi belirlemek amacına hizmet eder. Karşılaştırmalı analiz kavram belirleme amacıyla birimi belirleme ve kavramının boyutlarını ortaya koymak için yapılmaktadır. Karşılaştırmalı analiz, ayrıca ulaşılan *teorinin doğrulanması* aşamasında da gereklidir. Zaten karşılaştırmalı analizin öncül amacı, gömülü olan *teoriyi ortaya çıkarmaktır* ve toplumsal bir araştırmanın verilerinden yola çıkılarak yeni kuramlara ulaşmak amacıyla bu analiz kullanılır.

- b. *Teorik Örnekleme*: Teorik örneklem süreci, verinin toplanması sürecidir. Bu süreçte analist, katılımlı olarak kodları toplar ve veriyi analiz eder. Bu aşama, araştırmacının teorisini geliştirmek amacıyla verileri toplamasını, kodlamasını ve sonraki adımları nasıl atması gerektiğini içerir. Araştırmacı, teoriyi ortaya çıkarmak amacıyla veriye nereden ulaşacağına ve hangi türden veriye erişeceğine karar verir. Bu veri toplama süreci, ortaya çıkan teori tarafından kontrol edilir. Verilerin toplanmasına yönelik ilk kararlar toplumsal bir perspektif ve bir genel konu ya da sorun alanı üzerine dayanır. Gömülü Teorinin temel felsefesine uygun biçimde diğer araştırma tasarımlarından farklı olarak veri toplamada teorik bir çerçeveye bağlılık yoktur. Böylelikle araştırmacı veriden kurama dayanmayan ama ortaya çıkan teorik formülasyonla kavramsallaşmaya ulaşabilir. Teorik duyarlılık sürekli gelişmeye karşı açık olmayı gerektirir. Önceden ortaya konulmuş görüşlere ve savlara karşı olarak teorik duyarlılık, her tür olası sonuca

açık olmaktadır. Araştırmacı, yıllar boyunca teorik koşullarda düşünerek teorinin ne işe yarayacağı, nasıl anlaşılacağı ve modellerin nasıl kullanılacağı gibi sorgulamalarla teorik duyarlılığını geliştirir. Bir araştırmacının teorik duyarlılığı iki özelliği sayesinde sağlanır; bunlardan ilki, *kişiselliği ve araştırmacının tabiatı* ile ilgilidir. İkinci teorik duyarlılık ise araştırma yaptığı alanı içsel olarak kavrama yeteneğine dayalı olan *kuramsal kavrayışına* ilişkindir. Araştırmacının belirli bir teoriye önyargılı hale gelmesi halinde duyarlılık ortadan kaybolur. Bu halden sonra araştırmacı artık kuram oluşturmaya karşı duyarsızdır ve hatta savunmacı bir pozisyona kendini yerleştirir. Böyle bir durumda araştırmacı artık kendi inandığı yöndeki teoriye yönelik sorgulamalara başlar ve her şeyi değiştirmeye yönelik testlerle meşgul olur. Teorik örneklemede teorik duyarlılıktan sonra göz önüne alınması gereken ikinci husus, *karşılaştırma gruplarının seçilmesidir*. Karşılaştırma gruplarının seçiminde ilk önemli kriter, ortaya çıkan kategorilerin daha da gelişmesini sağlayacak olan teoriyle ilişkili grupların saptanmasıdır. Bu saptama sırasında araştırmacı mümkün olduğu nispette bir çok özelliği, biri diğeriyle ilişkili kategorileri ve özellikleri çerçevesinde teoriyi ortaya çıkarmaya yardımcı olacak grupları belirler. Böylelikle gruplar arası kıyaslama olanağına da erişilme yolunda adım atılmış olacaktır.

- c. *Somut Teoriden Gömülü Teoriye Ulaşma*: Somut teori, belirli bir somut alandaki araştırmada gömülü halde bulunan teoriyi ifade etmektedir. Örneğin çalışma yaşamı, çocuk suçları, tıp eğitimi, akıl sağlığı gibi alanlarda gömülü halde bulunan teoriler somut teorilere örnektir. Somut teoriler, bu haliyle belirli bir alana uygulanabilen nitelikleri ifade etmektedir. Böylesi kavramsal düzeyde bir teori, ancak önemli ve genel etkilere sahip olabilir. Somut teori bu haliyle biçimsel gömülü teorinin ortaya çıkarılmasında ve formüle edilmesinde stratejik bir bağlantı olanağı sunmaktadır. Toplanan verilerden gömülü olan teoriye doğrudan ulaşılabilceği ileri sürülse de somut bir teoriden başlamak suretiyle de gömülü teori ortaya konulabilir. Somut haldeki bir kuram, gömülü teoriye ulaşmaya hizmet etmesinin yanında ilişkili kategorilerin geliştirilmesi ve bütünleştirmenin olası biçimleri hakkında da yol göstericidir. Somut teoriler daha önce alanda çalışan bazı araştırmacılar tarafından formüle edilmiş olabilirler veya başka araştırmacı tarafından gömülü teorilere erişilmiş olabilir. Bu kısıtlayıcı bir durum değildir ve araştırmacı çalışmasına devam eder.

Nitel desenli diğer araştırmalar gibi gömülü teoride de kavramlar oluşturma ya da kavramları rafine hale getirme esastır. Ancak bu noktada kodlama süreci sırasında

araştırmacının yeteneğinin sınırlandırılmamasına özen göstermeye gereksinim vardır (Evans, 2013: 38). Kavram oluşturma, veri analizinin önemli bir ögesidir. Kavramlaştırma, veri analizinin düzenlenmesi ve onların anlamlandırılması sürecidir. Nitel bir araştırmacı, verileri; temalar, kavramlar ve benzer özellikler temelinde kategorize etmektedir. Yeni kavramların geliştirilmesi, tanımlanması ve formüle edilmesi kavramlaştırma adımının işlemleridir. Ayrıca tanımlanan kavramlar arasındaki ilişkiler de incelenir ve karşıtlıklar veya benzerlikler nispetinde açıklama yapılır. Verilerin kodlanması, araştırma sırasında elde edilen bilgilerin etiketlenmesi ya da künye atanması sürecidir. Kodlama eş zamanlı iki etkinlikten oluşur; bunlardan ilki, *mekanik veri indirgeme*, diğeri ise *verileri analitik kategorilere ayırma*dır. Verilerin kodlanması bu haliyle toplanan çok sayıdaki bilginin küçük, işlenebilir kümelere indirgenmesini sağlar. Strauss (1987), veri kodlamada üç türden söz etmektedir (Akt. Neuman, 2006: 664-669):

- Açık kodlama: Verilerin ilk toplanması sırasında yapılan kodlamadır. Nitel olarak elde edilen verilerin ilk olarak kodlandığı açık kodlama, hazırlık niteliğindeki analitik kategorilerin ya da kodların oluşturulması sürecini içerir. Araştırmacı açık kodlama sırasında temaları belirler, verileri sınıflandırmak için başlangıç kodlarını oluşturur. Kritik terimler, merkezi önemdeki kişiler ve kilit olaylar ve temalar saptanır. Sonraki araştırma sürecinde bu başlangıç kodları değiştirilebilecek biçimde esnektir. Açık kodlama ile temalar verinin derinliklerinden yüzeye çıkarılır. Temalar, düşük soyutlama düzeyindedir. Araştırmacının başlangıçtaki araştırma sorusundan, literatürdeki kavramlardan, toplumsal ortamdaki üyelerin kullandığı terimlerden ya da gömülü olan verinin desteklediği yeni düşüncelerden ortaya çıkar.
- Eksenli kodlama: Verilerin üzerinden ikinci geçiştir. Açık kodlamadan farklı olarak eksenli kodlama temalar arasında bağıntı kurma, temsil edilen kavramları ayrıntılandırma gibi işlemlere sahiptir. Başlangıçta oluşturulan temalara odaklanılarak ek kodlar veya yeni fikirler ortaya konulabilir. Başlangıç kodlarının ayrıntılı olarak irdelenmesi ve ele alınması aşaması olarak da betimlenen eksenli kodlama, fikirleri ve temaları düzenlemeye ve analizin temel kavramlarını eksenli olarak belirlemeye yöneliktir. Eksenli kodlamada nedenler, sonuçlar, koşullar ve etkileşimler, stratejiler ve süreçler hakkında sorular sorulur ve birlikte kümelenen kategoriler veya kavramlar aranır. Mevcut kategoriler eğer lüzumluysa alt kategorilere ayrılır, birbiriyle yakından ilişkili olanlar birleştirilir; sınıflandırılır. Ayrıca eksenli kodlama kavramlar ve

kategorileri arasındaki bağlantıları ortaya koymasının yanı sıra bazı temaların analiz dışında bırakılmasına ve diğerlerinin daha derinlemesine düşünülmesine olanak sağlar.

- Seçici kodlama: Verilerin son kez ele alınması ve araştırma projesinin ana kategorilerinin belirlenmesi aşamasıdır. Seçici kodlama, tüm verileri ve önceki bütün kodları taramayı gerektirir. Veriler tümüyle ya da büyük bir çoğunlukla toplandıktan sonra seçici olarak temalara örnek oluşturan olaylar aranır ve karşılaştırmalar yapılır. Daha önceki adımlarda belirlenmiş olan temalar, yeniden düzenlenir ve birden fazla ana tema ayrıntılandırılır.

Gömülü Teori, anlamlara erişme, sürekli analiz, kodlama, ve kavramsallaştırmalar yoluyla teoriye erişmeyi amaçlayan tümevarımsal bir yöntemdir. Araştırmada sürekli olarak yeni bulgular, yeni yorumlama ve yeni sonuçlara ulaşma biçiminde devam eden bir süreç vardır. Analiz işlemi ile ilintili olarak veriler yeniden yorumlanır, rapor edilir ve analizler çerçevesinde sonuçlar saptanır. Sürekli olarak kıyaslama dayalı bu metodoloji çerçevesinde analizler ile ulaşılan sonuçlar ve belirlenen kavramlar, dinamik olarak devam eden veri toplama ya da gömülü bilgiye ulaşma çabalarına yön verir.

SONUÇ

Bu çalışmada Gömülü Teori, nitel bir yaklaşım olarak açıklanmıştır. Eleştirel çalışmalarda olay ve olguların nedenlerini, nasıllarını ve gereceğe ilişkin algılananları saptamak amacı hakimdir. Eleştirel Geleneksel Gömülü Teorinin veri toplama desenini, dinamik bir süreçten geçerek teoriye ulaşmaktır. Bir kuramsal çerçevenin içine sıkışmak yerine sistematik bir yaklaşımı benimseyerek toplanan verilerden teoriyi keşfetmek amaçlanmaktadır. Gömülü teoride amaç, sınırlar içine sıkıştırılmış fenomenleri incelemek yerine olgunun ortaya çıkmasını etkileyen değişkenleri açığa esastır. Az bilinen bir olguyu açıklamak için yeni bilgilere erişmek amaçtır ve veri toplama ve analizi aynı süreç basamağında yer almaktadır. Gömülü Teoride kodlama formu kullanılmakta, veri toplama sırasında araştırmacı, aldığı notları kaydetmekte; olayın sürekli karşılaştırılması yoluyla kavramları açığa çıkarma amacına ilerlemektedir. Gömülü teori, araştırmalar boyunca diğer nitel desendekiler gibi anlamlara odaklıdır. Anlamların birbirleri ile karşılaştırılarak sınıflandırılması kategorileri oluşturur. Gömülü Teori, kavramsal kategoriler ve bunların özellikleri ile özellikler arasında kurulan ilişkilere dayalıdır. Aynı olgu ile ilişkili anlamlar grubu ise kategorileri şekillendirir. Kavramların yaratıcısı olarak anlamlar, rafine kavramlara erişmenin de ilk adımını oluşturur. Gömülü Teorideki araştırmalarda araştırmacı, olayın içinde var olduğuna inandığı teoriyi ortaya çıkarmak için benzer durumları,

olayları, nesnelere aynı başlık altında toplayarak sınıflandırma ve kavramsal gruplama gibi bir yolu izlemektedir.

Gömülü Teoride süreç, veriyi elde etme yolları ve verinin toplanış biçimi de esnektir. Yapılandırılmış formlar veya ölçekler yerine aynı anda farklı yöntemleri kullanarak veri toplanabilir. Verilerden yola çıkarak araştırmacı, sıra dışı esnek bir yöntemin izini sürmektedir. Standart hipotezler, istatistiksel formüller, paradigmatik sınırlar yerine sistematik bir yaklaşımla verilerin toplanması temel felsefedir. toplanan verilerden teoriye erişme çabalarına ve olay ve olguların içinde yerleşik ya da temellenmiş bilgileri açığa çıkarmaya yönelik bir nitel araştırma yöntemi yoluyla kuramı ortaya çıkarma metodolojisi olarak tanımlanmıştır. Verilerin toplanması ve analiz edilmesi süreci onlara göre eşzamanlı ve sistematik olarak yapılmalıdır. Belirli bir alanda tümevarımsal bir yol izlenerek teori üretmek için kullanılan yöntemler dizisi gömülü olan teoriyi ortaya çıkaracaktır.

Gömülü Teori, bilginin sürekli değiştiği ve dönüştüğü varsayımından hareket eder ve değişimin, dönüşümün algılanış, anlamlandırılış biçimi, araştırmacı tarafından saptanmaya çalışılır. Kişilerden veri toplamaya yönelik olarak Teori, anlam ve eylemler arasındaki ilişkilere odaklanır. Anlamın her zaman deneyim ve duygularla bir arada ve gömülü halde olduğunu kabul eder ve söylem yoluyla gömülü olan ortaya çıkarılabilir; gözlemci aracılığıyla yorumlanır. Araştırmada belirlenen bir konuya ilişkin bir teoriyi test etmek yerine yeni bir teori üretme hedefine ulaşmak sistematik ve ayrıntılı bir süreci gerektirir. Bu haliyle yöntem, eleştirel araştırmalar için kullanılabilir. Sosyal fenomenleri açıklamada bireysel düzeyde farklı anlamların yaratıldığı savunusundaki eleştirel araştırmalar için anlamlara erişme ve kişilerin her birinin farklı anlam yorumlamalarına sahip olduğunu savunan Gömülü Teori araştırmacıya esnek bir tasarımı olanağı sunabilmektedir.

KAYNAKÇA

Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, London, UK: Sage Publications.

Evans, G. (2013). *A Novice Researcher's First Walk through the Maze of Grounded Theory: Rationalization for Classical Grounded Theory*, *The Grounded Theory Review*, 12(1), 37-55.

Gençoğlu, A.Y. (2014). *Bir Kavram ve Kuram Üretme Stratejisi Olarak Temellendirilmiş Kuram*, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* , XVII, 681-700.

Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (2006). *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*, London: Aldine Transaction.

Jones, M. & Alony, I. (2011). *Guiding the Use of Grounded Theory in Doctoral Studies: An Example from the Australian Film Industry*”, *International Journal of Doctoral Studies*, 6, 95-114.

Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Ankara: Yayın Odası Yayıncılık.

Tanyaş, B. (2014). *Nitel Araştırma Yöntemlerine Giriş: Genel İlkeler ve Psikolojideki Uygulamaları*, *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5, 25-38.